

УДК 37.016+811.161.2

С49

Автор:

Слюніна О. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»

Рецензенти:

Голобородько Є. П., доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки й менеджменту освіти Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради, член-кореспондент НАПН України;
Лисиченко Л. А., доктор філологічних наук, професор, м. Харків

Слюніна О. В.

С49 Усі уроки української мови. 10 клас. I семестр. Профіль — українська філологія / О. В. Слюніна. — 2-ге вид., доповн. та переробл. — Х. : Вид. група «Основа», 2018. — 299, [5] с. — (Серія «Усі уроки»).

ISBN 978-617-00-3437-3

У посібнику вміщено всі уроки української мови для I семестру 10 класу, які розроблено за програмою профільного рівня (профіль — українська філологія) із врахуванням змін, здійснених Міністерством освіти і науки України. Розробки уроків характеризуються поєднанням комунікативно-діяльнісного, соціокультурного принципів і принципу практичної спрямованості, відповідають сучасним досягненням теорії і практики навчання української мови й розвитку мовлення.

Для вчителів української мови та літератури загальноосвітніх шкіл, ліцеїв та гімназій, студентів філологічних факультетів педагогічних університетів.

УДК 37.016+811.161.2

ISBN 978-617-00-3437-3

© Слюніна О. В., 2018

© Корягін В. О., макет обкладинки, 2018

© ТОВ «Видавничка група «Основа», 2018

МОВА ЯК СУСПІЛЬНЕ ЯВИЩЕ. УКРАЇНСЬКА МОВА В УКРАЇНІ

УРОК № 1

МОВА ЯК СУСПІЛЬНЕ ЯВИЩЕ. ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ МОВИ

Мета: поглибити знання учнів про роль мови в житті людини та суспільства; формувати вміння визначати та характеризувати основні функції мови, аналізувати вислови про мову відомих наукових, громадських і літературних діячів; виховувати любов та повагу до рідної мови.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: словники, картки з індивідуальним завданням, ксерокопії тексту.

*О мова рідна! Їй гаряче
Віддав я серце не дарма.
Без мови рідної, юначе,
ї народу нашого нема.*

В. Сосюра

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Прочитавши епіграф до уроку, подумайте, яку роль відіграє мова в житті народу.

IV. ЗАСВОЄННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Коментар учителя. Мова виникла з потреб людини у спілкуванні. Із раннього дитинства до глибокої старості людина користується мовою. Люди обмінюються думками, дізнаються щось нове,

висловлюють власні почуття за допомогою мови. Жодне суспільство, на якому б рівні розвитку воно не знаходилося, не може існувати без мови. Про те, що мова є суспільним явищем свідчать її функції. Так, основною серед них є *комунікативна*, оскільки мова є найважливішим засобом спілкування людей. Мова безпосередньо пов'язана з мисленням. За допомогою мови ми формуємо і виражаємо думки. Отже, ще однією функцією мови є *мислетворча*. Мові властива й *когнітивна*, тобто пізнавальна, функція. Суть її полягає у тому, що мова постає засобом пізнання світу, адже людина користується не лише своїм індивідуальним досвідом, але й усім тим, чого досягли її попередники. Через мову ми пізнаємо нові явища дійсності, знайомимося з різноманітними галузями науки. Поряд з цими функціями не менш важливою є *кумулятивна*, оскільки культура кожного народу зафіксована саме в мові. Велика кількість прислів'їв, приказок, фольклорних пісень відбиває специфічно національні риси, ту мовну образність, що коренями входить в історію народу, його побут, звичаї, традиції. Мова виконує у суспільстві й *естетичну* функцію. Милозвучність, гармонія змісту, форми, дотримання норм стають для мовців джерелом естетичної насолоди, сприяють розвитку естетичного смаку. Найповніше ця функція реалізується у творах художньої літератури, де вона виражається у використанні розгалуженої системи різнотипних образних структур. Завдяки *експресивній* функції кожен мовець постає як індивідуальна й неповторна особистість. Отже, експресивна функція полягає в тому, що мова є універсальним засобом вираження внутрішнього світу людини (За С. Дорошенком).

1. Робота з довідковою літературою.

Таким чином, мова — явище суспільне. А як ви розумієте самі ці слова *мова*, *функція* та *суспільство*? Свої міркування порівняйте з матеріалом словників.

2. Прочитайте висловлювання про мову. Визначте, в яких висловлюваннях і яким чином підкреслюється значення мови в житті суспільства.

1. Мова — духовне багатство народу (В. Сухомлинський). 2. Нації вмирають не від інфаркту, спочатку в них відбирають мову (Ліна Костенко). 3. Найбільше і найдорожче добро в кожного народу — це його мова (Панас Мирний). 4. Як прислів'я чудове, йде від роду до роду, що народ — зодчий мови, мова — зодчий народу (Д. Білоус). 5. Мова є тим чинником, що встановлює «природні» межі нації, при цьому, будучи унікальною системою світобачення й самовираження окремої нації, виступає не лише засобом спілкування, а й дає змогу

представникам цієї спільноти розуміти одне одного на глибинному, підсвідомому рівні (*Л. Мацько*). **6.** Мова — це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, найцінніше надбання століть, мова — це ще й музика, мелодика, барви буття, сучасна художня, інтелектуальна і мислительна діяльність народу (*О. Гончар*).

- ▶ Пригадайте інші відомі вам висловлювання видатних людей про мову.

3. Прочитайте та перекажіть текст. Визначте його тему та основну думку. Доберіть заголовок.

Розвиток і стан мови значною мірою залежать від стану суспільства. Мова відображає зміни в усіх сферах суспільства, що суттєво різнить мову від інших суспільних явищ.

Як суспільні зміни позначаються на мові? Зупинимось на найголовніших із них.

Мова відображає особливості соціальної організації суспільства. Стан мови залежить від характеру економічних формацій і форми держави. Так, скажімо, для феодалізму характерний розпад держави на дрібні феоди. У зв'язку з цим виникає багато дрібних територіальних говірок. За капіталізму колишні дрібні територіально-адміністративні одиниці об'єднуються, виникають нації. Спільний ринок вимагає єдиної мови для держави. Усе це зумовлює нівелиацію діалектів і формування національної мови.

У мові відображається соціальна диференціація суспільства. Суспільство диференціюється за класовою, становою, майновою і професійною ознаками. Це позначається на класовому використанні мови, функціонуванні професійних підмов, жаргонів, аргю.

У мові відображаються демографічні зміни. Збільшення чи зменшення населення, зміни в його складі, чисельності етносів — все це певною мірою впливає на мову. Так, скажімо, наплив російськомовного населення на Україну призвів до того, що міста, де в основному поселялися переселенці, поступово русифікувалися. Приплив сільського населення в міста позначився на змінах у літературній мові: до неї ввійшла велика кількість так званих просторічних слів та зворотів.

У мові відображені відмінності в рівнях економічного розвитку. Так, наприклад, національна чи державна мова складається, як правило, на основі діалекту тієї території, яка є найрозвиненішою в культурному й економічному аспектах. Діалект Аттики ліг в основу давньогрецької мови, діалект провінції Лаціум — в основу латинської мови, діалект провінції Іль де Франс — в підґрунтя

французької мови, московські говірки стали базовими для російської мови, полтаво-київські — для української, бо саме ці території в час формування названих літературних мов були економічно найпотужнішими і високорозвиненими в культурному аспекті.

Незаперечний вплив на розвиток мови має творчість письменників, діячів культури та мистецтва. Як правило, саме письменників уважають основоположниками і зачинателями літературних мов, наприклад, Т. Шевченка в Україні, О. Пушкіна в Росії, А. Данте в Італії, В. Шекспіра в Англії, М. Сервантеса в Іспанії (*М. Кочерган*).

- ▶ Визначте, який стиль літературної мови репрезентує цей текст.
- ▶ Поміркуйте, яка з функцій мови найбільш повно реалізується в цьому тексті? Обґрунтуйте свою думку.
- ▶ У чому полягає залежність розвитку й функціонування мови від стану розвитку суспільства?

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота в групах з картками. Прочитайте тексти. Визначте, яка функція мови найбільш повно реалізується у кожному з наведених прикладів. Доведіть свою думку. Дайте відповіді на додаткові запитання.

Картка № 1

- ▶ Виразно прочитайте поезію. Визначте основну думку. Пригадайте інші поезії про українську мову. Які почуття вони передають?

О місячне сяйво і спів солов'я,
Півонії, мальви, жоржини!
Моря бриліантів, — це мова моя,
Це мова моєї України.

В. Сосюра

Картка № 2

- ▶ Доберіть ілюстрації, де слово *мова* вживалося б у різних значеннях.

Мова, и, ж. 1. Здатність людини говорити, висловлювати свої думки. 2. Сукупність довільно відтворюваних загальноприйнятих у межах даного суспільства звукових знаків для об'єктивно існуючих явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінування у процесі вираження думок. 3. Мовлення, властиве кому-небудь; манера говорити. 4. Те, що говорять, чий-небудь слова, вислови. 5. Публічний виступ на яку-небудь тему: промова. 6. Те, що виражає собою яку-небудь думку, що може бути засобом спілкування (*Словник української мови*).

Картка № 3

- ▶ Поясніть значення прислів'їв. Доповніть цей перелік власними прикладами.

1. Хто мови своєї цурається, хай сам себе стидається. 2. Слово — не горобець, вилетить — не спіймаєш. 3. Гостре словечко коле сердечко. 4. І від солодких слів буває гірко. 5. Не кидай слова на вітер (*Народна творчість*).

Картка № 4

- ▶ Виразно прочитайте текст. Поміркуйте, яку роль відіграє мова в збереженні надбань народу. Наведіть цитати з тексту на підтвердження своєї думки.

Український народ творив свою мову упродовж віків, заносючи до мовної скарбниці добірний нектар слова, невтомно запалював у слові незгасний вогонь думки і почуття, вічність праці і мрії. Колективна пам'ять народу-творця береже слово, а в ньому — і своє безсмертя. У слові рідної мови захована немовби якась таємнича сила, що в неповторному поєднанні звуків несе чарівну мелодію мови і називає щось зрозуміле всім. І не тільки називає, а й передає найтонші відтінки переживань і мислі. Мова — дивосвіт, духовна планета, на якій живе виплекана людиною незліченна кількість слів (*І. Вихованець*).

VI. ПІДСУМКИ УРОКУ

- ▼ Чому ми називаємо мову суспільним явищем?
- ▼ Назвіть основні функції мови та коротко охарактеризуйте кожну з них.
- ▼ Яку роль відіграє мова в збереженні надбань народу?
- ▼ Як розвиток мови залежить від розвитку й функціонування суспільства?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Як ви розумієте твердження Н. Ботвини *Мова, якою не спілкуються, стає мертвою; народ, який втрачає свою мову, зникає?* Свої міркування покласти в основу твору-роздуму.

УРОК № 2

МОВНА СИТУАЦІЯ В ДЕРЖАВІ. УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО ПРО МОВУ. МОВНІ ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН

Мета: розширити знання учнів про мовну ситуацію в державі, узагальнити відомості про українське законодавство щодо мови та політику «русифікації»; розвивати логічне мислення; виховувати любов до державної мови України та усвідомлювати свої обов'язки як громадян.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: довідники, картки з індивідуальним завданням.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

- ▶ Як ви розумієте поняття *мовна ситуація*? Порівняйте свої міркування з матеріалом довідників.

Мовна ситуація — сукупність форм існування однієї мови або сукупність мов у їх територіально-соціальному взаємовідношенні і функціональній взаємодії в межах певних географічних регіонів або адміністративно-політичних утворень. Мовну ситуацію описують за кількісними, якісними та оцінними параметрами. До кількісних ознак належать кількість мов, кількість мовців, кількість комунікативних сфер, які обслуговує мова. Якісними критеріями є такі: характер мовних норм (одномовність чи багатомовність), функціональна рівнозначність/нерівнозначність, характер панівної мови (іноземна чи місцева). Під оцінними параметрами розуміють внутрішню і зовнішню оцінку мови. Внутрішня оцінка — це оцінка мови її споконвічними носіями, а зовнішня оцінка — така ж характеристика носіями інших мов.

1. Прослухайте текст про мовну ситуацію в Україні. У якому стилі оформлене висловлювання. Доведіть свою думку.

Мовна ситуація — притаманний суспільству спосіб задоволення комунікативних потреб за допомогою однієї або кількох мов. Мовна ситуація — один з найважливіших об'єктів соціолінгвістики, який звичайно характеризується за якісними, кількісними й оцінними

параметрами. Для сучасної мовної ситуації в Україні у зв'язку зі зміною мовної політики властиві процеси протиборства старих стереотипів і нових тенденцій мовного планування. Найпомітніші новації спостерігаються у сфері оцінних ознак мов. Українська мова серед україномовного і неукраїномовного населення країни з часом стає престижнішою, у суспільній свідомості поступово підвищується показник її комунікативних якостей і естетичних цінностей, спинився процес падіння «лояльності» щодо української мови, — посилюється мовно-національна свідомість українців, а також представників інших етносів. Останнє іноді спонукає до певних корективів у мовній політиці. На сході і на півдні України серед частини населення інспірується рух щодо надання статусу офіційної і російській мові, на Закарпатті мусується думка про так звану етно-мовну окремість русинів. Загалом кількісні і якісні ознаки сучасної мовної ситуації в Україні в основному стабільні. З 88 мов, зафіксованих переписом 1989 в Україні, за числом носіїв абсолютно переважає українська, яку визнали рідною 32 773,8 тис. українців (87,7 %), відповідно російську мову визнали рідною 11 147,5 тис. росіян (98,3 %). До 1989 під впливом тодішньої мовної політики в офіційному спілкуванні й особливо в містах — функціонально домінуючою була російська мова. Це загрожувало українському народові втратою своєї мови через етап українсько-російської двомовності з переходом на спілкування виключно російською мовою.

Прийняття Закону «Про мови в Українській РСР» і державної програми його впровадження певною мірою зупинило цей негативний процес, започаткувало зміни мовної ситуації у напрямі підвищення функціональної ролі української мови як державної. За роки державної незалежності України найпомітніші зміни у сферах функціонування української мови відбулися в мережах дошкільного виховання (кількість дітей, що виховувалися українською мовою, зростає з 50,8 % у 1991 до 69 % у 1996), шкільної освіти, у мові публічних заходів державного керівництва, діловодства, реклами та деяких інших (*З енциклопедії*).

- ▶ Коротко перекажіть прослуханий текст. Охарактеризуйте мовну ситуацію в сучасній Україні.

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Як можна пояснити слова Ліни Костенко про те, що народ вмирає не від інфарктів, а від втрати рідної мови?

Нікого вочевидь не треба переконувати в тому, що осередкам будь-якої нації є її мова. Якщо вона зникає, то й народ

розпорошується поміж іншими дужчими етносами, котрі шанують свою рідну мову, плекають і оберігають її. Народи-поневолювачі, загарбуючи території та людей, які їх населяють, намагалися передусім відібрати в них мови, посіяти релігійний розбрат. Якщо це вдавалося, ворог легко оволодівав своєю здобиччю, знекровлював її спочатку духовно, а вже потім фізично, причому на довгі роки, бо втрата етнозахисних механізмів вартує незмірно дорого. Відомо ж бо, що найкращим лікарем від усіх хвороб, і від ренегатства, яничарства, манкуртства, відступництва, зради зосібна, є час. Для відновлення національної самобутності, повернення до своєї праматеризни потрібні не роки, навіть не десятиліття, а віки. Така вже діалектика людського буття, така вже страшна плата за втрату зв'язку із родом своїм... Усе це відоме українському народові — і з тієї ж таки причини, що він умирав, як сказала найталановитіша поетка сучасності Ліна Костенко, не від інфарктів, а від того, що в нього відбирали рідну, мелодійну й багату мову, заганяли його вже кволого й безпомічного в польські, німецькі, російські та інші лінгвосоціуми. Проте не сталося так, як гадалося. Мова українська, зазнаючи нестерпної щоденної наруги від «воріженьків» і «добрих людей», не втрачала своїх самобутніх ознак, не піддавалася силоміць насаджуваним асиміляційним впливам, не сходила з вуст великих достойників-українців, котрі понад усе любили рідну землю, прагнули, щоб по кістках їхніх пращурів не топтався ворог лукавий, недруг лютий, брат збайдужілий (*М. Степаненко*).

► З'ясуйте, у якому реченні *що* є сполучним словом.

2. Прочитайте мовні обов'язки громадянина. Доповніть наведений перелік власними думками.

Розмовляй українською скрізь. Не поступайся мовою задля привілеїв, вигоди, — це зрада свого народу. Стався до мови так, як до матері чи батька — люби і шануй її понад усе. Допомагай кожному, хто вивчає або бажає вивчати українську мову. Підтримуй усі починання держави, громадськості та окремих осіб, спрямовані на утвердження і поширення української мови. Не будь байдужим до найменших проявів обмежень чи зневаги української мови. Стався до інших мов так, як би Ти хотів, щоб ставилися до Твоєї державної мови (*З кн. «Мова і нація»*).

3. Прочитайте висловлювання, коротко прокоментуйте кожне з них. Поставте і поясніть розділові знаки в реченнях.

1. Народ що не усвідомлює значення рідної мови для свого вищого духовного життя і сам її покидає й відрікається виконує над собою самогубство (*П. Шафарик*). **2.** Хто не любить своєї рідної мови

солодких святих звуків свого дитинства не заслуговує на ім'я людини (Й.-Г. Гердер). 3. Спочатку треба бути поганим громадянином щоб потім стати хорошим рабом (Ш. Монтеск'є). 4. Найбільше і найдорожче добро в кожного народу це його мова, ота жива схованка людського духу його багата скарбниця в яку народ складає і своє давнє життя і свої сподівання розум досвід почування (Панас Мирний). 5. Недавно я поза Уралом Блукав і Господа благав Щоб наша правда не пропала Щоб наше слово не вмирало (Т. Шевченко).

V. ПІДСУМКИ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Написати твір на тему: «Мій обов'язок перед мовою».

УРОК № 3

МОВНИЙ «СУРЖИК», ЙОГО ПРИЧИНИ. ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Мета: розширити відомості десятикласників про поняття мовного суржику, визначити причини виникнення цього явища; формувати вміння редагувати речення, розвивати логічне мислення; виховувати дбайливе ставлення до рідної мови, а також почуття власної відповідальності за її чистоту.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: ксерокопії текстів.

*Як парость виноградної лози,
Плекайте мову. Пильно й ненастанно
Політь бур'ян. Чистіша від сльози
Вона хай буде.*

М. Рильський

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ І МЕТИ УРОКУ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Прочитайте епіграф до уроку. Як ви гадаєте, про що писав М. Рильський?

IV. ЗАСВОЄННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Прочитайте текст. Визначте, що таке *суржик*.

Мовне явище, що одержало назву *суржик*, належить до специфічної форми побутування мови в Україні. Його національну і соціальну природу відображає сам термін, запозичений із сільськогосподарської лексики. Тлумачний словник української мови фіксує слово *суржик* у двох значеннях: **1.** «Суміш зерна пшениці й жита, жита й ячменю, ячменю й вівса і т. ін.; борошно з такої суміші»; **2.** (перен., розм.) Елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно, без додержання норм літературної мови; нечиста мова».

Таким чином, семантичне ядро слова *суржик* поєднує два елементи значення — змішування двох різних субстанцій і пониження якості утвореного внаслідок змішування продукту.

Аналогічний мовленнєвий феномен відомий Білорусі, де суміш російської і білоруської мов зветься *трасянкаю*. Назва має спільне з нашим *суржи́ком* джерело походження. У сільському господарстві так називають неякісний корм для великої рогатої худоби, у який до сіна додають («натрушують») соломку. Вторинне значення слова *трасянка* — «мовний продукт, що виник шляхом механічного змішування в різних пропорціях елементів матерії і форми двох мов — російської й білоруської».

Дехто з білоруських лінгвістів, враховуючи подібність семантичної моделі, за якою утворено лексеми *суржик* і *трасянка* на позначення змішаної субмови, припускає, що білоруський термін виник за аналогією до українського.

Питання часу появи другого значення слова *суржик* внаслідок метафоричного перенесення на мовне явище конкретного поняття зі сфери сільського життя потребує спеціального дослідження. Можна припускати досить пізні його походження, оскільки словник Б. Грінченка такого значення даної лексеми не фіксує, хоча, крім первісного, подає ще одне — «людина змішаної раси», що проілюстровано таким прикладом з народного мовлення Черкащини: «Се *суржик*: батько був циган, а мати — дівка з нашого села».

Чітке визначення *суржи́ку* і пов'язаної з ним загрози тотального розмивання норм української літературної мови дав свого часу лише Б. Антоненко-Давидович у праці «Як ми говоримо». «Недобре, — зазначав письменник, — коли людина, не знаючи гаразд української чи російської мови або тої й тої, плутає обидві ці мови, перемішує їхні слова, відмінює слова однієї мови за граматичними вимогами другої, бере якийсь притаманний саме цій мові вислів і живосилом тягне його в іншу мову, оминаючи традиції класичної літератури

й живу народну мову. Так створюється мовний покруч, чи, як кажуть у нас, на Україні, суржик» (Л. Масенко).

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Прочитайте текст. Чому автор вважає суржик негативним явищем? Поясніть причини мовного суржику. Чим небезпечний суржик для розвитку української мови?

Упродовж століть Україна зазнавала від своїх найближчих сусідів спланованих і жахливих за своїми наслідками акцій геноциду, голодомору, лінгвоциду й денаціоналізації. На найвищому державному рівні видавалися закони, постанови та розпорядження про заборону, викорінення й асиміляцію української мови. Результати цієї політики відлунюють у сьогоднішні. Мова однієї з найдавніших націй почала втрачати природну якість, натомість у багатьох регіонах утворився її своєрідний покруч — «суржик».

Під цим поняттям розуміють недоладну мішанину залишків давнього, батьківського, із тим чужого, що нівелює особистість, національно-мовну свідомість. Це назва zdeградованого, убогого духовного світу людини, її відірваності від рідних коренів. Ця суміш двох мов є результатом насильницьки вкоріненого почуття меншовартості, посередності тій частині населення, яка для задоволення певних соціальних потреб і сама прагнула асиміляції та пристосування до нав'язуваної культури. Суржик є небезпечним і шкідливим, бо паразитує на мові, що формувалася впродовж віків, і може призвести до її спотворення та навіть зникнення. Спотворена мова ж робить мислення людини примітивним. Адже мова стимулює свідомість, підпорядковує її собі, формує й розвиває, а не лише виражає думку (М. Зубков).

2. Відредагуйте речення.

1. Моя подруга поклеїла в гостинній та калідорі нові обої. **2.** Мені срочно надо зробити це завдання, інаше я отримаю негативну оцінку. **3.** Доктор прийняв хворого, у якого були жалоби на біль у жолудку та слабкість. **4.** В семье общаемся на украинском языке, даже на суржику, можно сказать. **5.** Міні щас нада лягти спать, щоб утром рано встать. **6.** Самим важним для нього було дістати цю книгу.

3. Проведіть лінгвістичне дослідження. Прочитайте уривки з творів українських майстрів слова. Знайдіть елементи суржику.

Текст № 1

Возный. Изложенни в отвітних річах твоїх резони суть — тее-то як його — для любові ничтожні. Узвзленное частореченною любовію

серце, по всім божеським і чоловічеським законам, не взираєть ні на породу, ні на літа, ні на состояніє. Оная любов все — тее-то як його — ровняєть. Рци одно слово: «Люблю вас, пане возний!» — і аз, вишеупом'янутий, виконаю присягу о вірном і вічном союзі з тобою.

Наталка. У вас єсть пословиця: «Знайся кінь з конем, а віл з волон»; шукайте собі, добродію, в городі панночки; чи там трохи єсть суддівен, писарівен і гарних попівен? Любую вибирайте... Ось підіть лиш в неділю або в празник по Полтаві, то побачите таких гарних, що і розказати не можна (*І. Котляревський*).

Текст № 2

Якось одержала від нього листа: «Січас служить какось непривично, трудно звикать, що тобою командують, та все привикнеця, пайка хватає, наїдаюся полностью, так що на здоров'я не скажусь, плюс до цього ще й рижим, і фіззарядка теж здоров'я дасть...» І це він писав їй, яка перечитала всіх поетів у бібліотеці, захлинаючись читала листи пушкінської ніжності і потім ночами не могла заснути від хвилювання, від різних своїх фантазій... А він «какось» там наїдається! Проводжала — красень був, танцював як! А зараз тільки й пише, що гладшає. Уявила гладким, розмордатілим, і цей уявний — гладкий, самовдоволенний — вже не торкав душу, був Єльці майже чужий. Відштовхувала Єлку навіть його жаклива граматика, отой його «рижим», що заслуговував двійки, а надто ж оте «какось»: якщо можна в людині розчаруватись за одне лише «какось», то це був саме той випадок! Вона йому й словом не відповіла (*О. Гончар*).

► Поміркуйте, чому письменники вдаються до суржику.

4. Прочитайте думки сучасних українських діячів про проблему суржику. З якими твердженнями ви можете погодитись.

Текст № 1

Суржик — це звичайна українська народна мова, якою спілкуються переважна більшість населення. Причинами цього можуть бути й історичні, й географічні, й будь-які інші фактори. Загалом, суржик — це наша реальність (*О. Доній*).

Текст № 2

В Україні це явище природне, це наслідок панування Росії над Україною впродовж 370 років. Це данина панівній мові й водночас внутрішня потреба зберегти своє (*Ю. Покальчук*).

Текст № 3

Суржик — це, безумовно, природне явище. Воно побутує не тільки в українській мові, просто в інших культурах називається

по-іншому. Подекуди захист мови від суржику затверджений юридично. До прикладу, у Франції є закон, що забороняє вживати слова англійського походження, навіть такі вигуки, як «wow». І правопорушників за це штрафують (*М. Попович*).

Текст № 4

Яке ж це природне явище? Звісно, воно штучне. Нанесене нашими ворогами, нашою некритичністю до мови, нашою безхребетністю, незнанням своєї історії, байдужістю до того всього, а найперше — до своєї мови. Це все тому, що ми довгий час не мали своєї держави (*І. Калинець*).

Текст № 5

Суржик — це вкрай хибне явище, хворобливе і негативне. Воно природне на периферії, але разом із тим аномальне, нездорове і провокативне. Суржик принижує людину, яка, не знаючи чужої мови й прагнучи до неї достосуватися, забуває свою рідну... (*П. Мовчан*).

5. Утворіть складні речення за опорними словами, визначте їх тип, проаналізуйте за смисловими та синтаксичними зв'язками.

Текст № 1

Людину, суржик, свою, забуває, яка, не, й, до, неї, знаючи, принижує, чужої, достосуватися, прагнучи, рідну, мови.

Суржик принижує людину, яка, не знаючи чужої мови й прагнучи до неї достосуватися, забуває свою рідну (*П. Мовчан*).

Текст № 2

Народ, й, суржик, фактично, називається, мовою, користуватися, змусили, покручів, наш, яка!

Наш народ фактично змусили користуватися мовою покручів, яка й називається суржик! (*І. Калинець*).

VI. ПІДСУМКИ УРОКУ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Скласти міні-твір на тему: «Від екології біологічної — до екології мовної».